

ETELA FARKAŠOVÁ:

Čas na ticho

Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2009, 159 s.

Slovenská filozofická esejistika je pomerne mladý žáner. Hoci mohla a stále môže čerpať z dosť bohatých zdrojov v rôznej miere filozofujúcich literátov (od A. Matušku cez O. Čepána, J. Bžocha, F. Miku, J. Števčeka, V. Mináča, M. Rúfusa až po A. Vantucha, K. Chmela, P. Valčeka a i.), z profesionálnych filozofov k nej inklinovali, resp. inklinujú viac či menej iba niektorí (čiastočne I. Hrušovský, M. Városov, M. Šimečka, M. Kusý, T. Münz, M. Zigo, M. Marcelli). V ostatných dvadsiatich rokoch však k nim pribudli ďalší autori, ktorí filozofickú esej „pestujú“ buď ako svoj profilový žáner (J. Pauer), alebo zaujímajú v ich spisbe významné miesto (napr. O. Meszároš, E. Mistrík). No organické spojenie filozofie so spisovateľskou činnosťou, prejavujúce sa práve v esejistike (vrátane filozofickej), u nás v súčasnosti nereprezentuje nikto tak ako Etela Farkašová.

Najnovšia knižka esejí E. Farkašovej potvrdzuje, že *téma času a téma ticha* patria k jej profilovým. Obe ju priťahujú predovšetkým z hľadiska fenomenológie subjektívneho prežívania (nielen ženského), tentokrát však reflektuje v oveľa väčšej miere aj širšie spoločenské, kultúrne a civilizačné súvislosti „časov, v ktorých žijeme“. Pritom kladie naliehavú otázku hodnoty (i zmyslu) času a ticha v súčasnom spôsobe života, takže jej reflexie vyznievajú na mnohých miestach nielen ako „tichý protest“ proti viacerým dobre známym kritickým tendenciám doby (ekonomizácia, byrokratizácia, štandardizácia atď.), ale aj ako ich obžaloba z hľadiska možnosti a túžby súčasného človeka prežiť plnohodnotný život.

Takáto tematizácia sama osebe nie je, pravdaže, ničím novým. To podnetné a pôsobivé na Farkašovej textoch však je „doťahovanie“ hlavných tém do množstva zaujímavých, neraz nepovšimnutých detailov a nuansí, ktorých vykreslenie nám ukáže ich plný význam. Sú to detaily nášho života dôležité same osebe, keď sa však zlejú do jedného prúdu, vytvoria rieku, nad ktorou už nie je možné nezastaviť sa a nezačať premýšľať, ba prehodnocovať to, ako každodenne žijeme a konáme. Etický, ba i politický apel je vo Farkašovej textoch neraz priamy, až odvážny, keď nabáda nepodliehať viacerým prúdom globalizácie.

Prvé dve eseje zbierky reflektujú čas nášho života najmä v dimenzii tempa (frekvencie, flexibility, dynamiky) jeho plynutia (*Rýchlosť naša každodenná* a *Chvála pomalosti*). Teda ani nie tak čas samotný ako skôr spôsob jeho plynutia sa stáva pre filozofku problémom (referuje pritom na relevantné zdroje ako Z. Bauman, R. Hassan, P. Virilio a i.). Farkašová pôsobivo ukazuje, ako sa prejavuje sociálna hodnota času v informačnej spoločnosti, manipulujúcej s časom všetkých sociálnych procesov najmä z hľadiska inštrumentálneho („inštrumentalizácia času“). Skracovanie času na dosahovanie okamžitých efektov, zavádzanie unifikovaného, strojového „hodinového času“ na meranie všetkej produkcie, víťazstvo krátkodobých perspektív nad dlhodobými, „imperatív rýchlosti“ a urýchľovania vytvárajú „rýchlu spoločnosť“ a pretavujú sa do kultúry, spôsobu života i mentality ľudí. Dôsledky sú nielen paradoxné – zhusťovanie a koncentrácia času z hľadiska ekonomického vedú k devalvácii času z iných ľudských hľadísk; vyprázdňo-

vanie času v honbe za jeho čo najefektívnejším využitím –, ale aj závažné: Vedomie a vnímanie času (a jeho hodnoty) u súčasného človeka je značne zúžené, redukované a jednostranné na „manažérsky prístup“: stihnúť „čo najviac za čo najkratšiu časovú jednotku“, či už sa to týka práce, alebo oddychu; nespomaliť, nepoľaviť v tempe života, aby sme nevypadli z „kolotoča“ či „mlyna“ času, ktorý nás všetkých „melie“ tak, že neraz strácame vedomie toho, kam a za čím sa ženieme či kde sa nachádzame a prečo. „Produktom“ takéhoto sociálneho „stroja času“ je človek nesústredený, netrpezlivý, nepokojný, nestály, neukotvený, dezintegrovateľný, až neurotický a jeho život zbavený dlhodobejšej a celostnejšej perspektívy, pocitu trvácnosti čohokoľvek. „Bežectvo“ ako spôsob súčasného života nepestuje disciplínu „behu na dlhé trate“. Súčasná civilizácia nám nechce dožiť to podstatné: čas na život v zmysle jeho „pokojného, koncentrovaného, viacrozumného a hĺbkového ľudského prežívania“ (s. 14).

Existuje pre súčasného človeka, ktorý „nemá na nič čas“ a žije „superrýchly život v hyperrýchlom svete“, nejaké východisko? Podľa Farkašovej by týmto východiskom mohlo byť „nanovo premyslieť a prehodnotiť svoj postoj“ k času vlastného života (s. 41). „Pokojné sústredenie, nenáhlivosť, rozumné vyrovnávanie tempa... sú pre život dnešného človeka nesmierne dôležité“ (s. 36). Preto podľa filozofky je namieste takmer erasmovská „chvála pomalosti“ a guardiniiovská „obrana zrelosti“ oproti „diktátu rýchlosti“ a „nedôstojnému zhonu“. V tomto duchu píše, že žiť vlastný život znamená „čo najobzretnejšie si strážiť svoj vlastný čas“ (s. 44).

Interlúdiom medzi prvou (časom) a druhou (tichom) témou je Farkašovej sociologizujúca esej o pohybe, premiestňovaní súčasného človeka v priestore – o fenoméne turizmu (*Turizmus ako (konzumný) model prežívania*). Baumanovské a kellerovské inšpirácie sú tu zrejmé. Autorka rozkrýva dobre známe aspekty tohto fenoménu, hľadajúc predovšetkým jeho zmysel, ktorým sotva môže byť „lov zážitkov“, „únik od každodennosti“, rozptýlenie všednosti, demonštrácia sociálnej prestíže, masový konzum tovarov turistického priemyslu a pod. Módny „turistický“ či „dovolenkársky“ postoj k životu je len variantom konzumného, užívateľského, nezodpovedného (aj ekologicky) postoja. Riešenie by podľa nej mohlo znovu spočívať v „nádeji na novú životnú filozofiu“, obsahujúcu príklon k novým hodnotám, pre ktorú „blahobyť je jedným z najúbohejších cieľov“ (s. 81 – 82). Súčasťou takejto filozofie je obnova vedomia situovanosti, zakorenenosti, ukotvenosti človeka v priestore, ktorý môže nazývať svojím domovom (s. 90 – 91).

Mnohostranným, ba až prekvapujúco bohatým dimenziám fenoménu ticha venuje Farkašová ďalšie dve eseje (*Čas na ticho a Neprázdne prázdno: o poézii ticha/mlčania*). Kým prvá esej je viac filozofická, druhá odkrýva rozmanité podoby ticha a ich hodnotu na báze umeleckých reflexií a obrazov. Z filozofického hľadiska je ticho pre autorku antropologickou a sociokultúrnou hodnotou, ktorá je v modernej spoločnosti vážne ohrozená, pretože táto spoločnosť je nielen „rýchla“, ale aj „hlučná“ („zahlučnená“, hlasná, hlasitá, kričiaca). Zvuková „kulisa“ je tu všadeprítomná, nemožno od nej už takmer nikam ujsť (iba ak do japonských alebo iných záhrad), pričom touto kulisou je predovšetkým „virvar“ mesta a veľkomesta, hukot strojov, mechanizmov a iných ľudských umeleckých výtvorov. Je to situácia takmer úplnej absencie ticha, pričom extenzita aj intenzita tohto „ohlučenia“ nevykazuje žiadnu tendenciu k znižovaniu. Naopak, je to len iná verzia

túžby moderného človeka po narastaní konzumu, hromadenia, navršovania „či už materiálnych vecí, bohatstva, úspechov, alebo zážitkov, pôžitkov, vizuálnych a zvukových kulís najrozličnejšieho charakteru“ (s. 95). A znova, kritické, či dokonca varovné memento filozofov a umelcov v podobe ich túžby po stíšení, ktorá je usúvzťažnená so spomalením, zahĺbením sa do seba, zvnútornením, pokojným sústredením na vlastné prežívanie či tvorbu niečoho hodnotného, ale i so samotou, odmlčaním sa, spočinutím v meditácii. Filozofka zdôrazňuje, že tu nejde o žiadny únik do prázdna a ničoty, ale práve naopak, o stíšenie, pozastavenie sa, započúvanie sa do „ticha vesmíru“. Zmlknutie, ba samotné mlčanie sú potrebou, ak si chceme zachovať zdravú myseľ i srdce.

Farkašová sama ako literátka vie veľmi dobre vycítiť a vykresliť rozmanité „farby ticha“, ako ich nachádza v umeleckých (predovšetkým literárnych) dielach. Ticho nemá len estetickú hodnotu, ale je aj umelecky mnohostranne produktívne: Pre autorku je napríklad ticho v podobe mlčania spolu s Rúfusom vysoko nad všetkými slovami. Vo všetkých umeniach – ale aj v živote – ticho, stíšenie, mlčanie, zmlknutie, odmlčanie, pomlčka atď. majú svoje mnohé, neraz podstatné komunikačné a symbolické významy. Napr. pre Sartra je ticho „okamih jazyka“, pre Jaspersa a Merleau-Pontyho je mlčanie buď základom, alebo záverom každej filozofickej reči. Pre Bachelarda je samotné bytie vo svojej najhlbšej podstate tichom, mlčaním. Pre S. Weilovú i R. Guardiniho sú Boh a ticho synonymá. Tak sa Farkašová dostáva cez celý kaleidoskop filozoficko-umeleckých interpretácií ticha a mlčania k sebe samej – k otázke vzťahu mlčania a písania, mlčania a textu. Ticho a mlčanie majú pre ňu ako autorku hlboký zmysel. Farkašová totiž píše s vedomím, že žiadnymi slovami nemožno vypovedať všetko. Svojimi esejami nás však hlavne nabáda, aby sme si nenechali vnucovať „vyprázdnené prázdno“ príliš rýchlejšie a príliš hlučnej doby.

Emil Višňovský

prof. PhDr. Emil Višňovský, CSc.
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Šáfárikovo nám. 6
818 01 Bratislava 1
SR
e-mail: visnovsky@fphil.uniba.sk

MARIANA SZAPUOVÁ (ed.):

Situovaná veda. Podoby a kontexty tvorby poznania

Bratislava: Filozofická fakulta UK v Bratislave, Centrum rodových štúdií 2009, 328 s.

Trojica bratislavských filozofiek Mariana Szapuová, Zuzana Kiczková a Ľubica Kobová predkladá v obsiahlej knižnej publikácii teoreticky reflektované výsledky svojho niekoľkoročného výskumu zameraného na – veľmi stručne povedané – problematiku tvorby poznania a na rodové dimenzie vedy. Ide o výsledky získané v rámci medzinárod-